

Det moderne Japan: Den amerikanske version

AF

INGA FLOTO

Siden 2. Verdenskrig har studiet af Japans historie i meget høj grad været præget af amerikanske forskere – dvs. de studier i japansk historie, der publiceres på et vestligt sprog.¹ Den japanske historieforskning er stor og omfattende, men har tildels fulgt sine egne veje, og er først i de senere år mere systematisk blevet oversat. Det er med andre ord den amerikanske forskning, der har domineret opfattelsen af den japanske samfundsudvikling i vort sprogområde. Når de amerikanske historikere i efterkrigsårene tog teten, hænger det sammen med den centrale placering i amerikansk udenrigspolitik, Japan fik som følge af krigen. Det var USA, der bar hovedbyrden i Stillehavskrigen, og Verdenskrigen endte med det totale nederlag for Japan og en efterfølgende okkupation af landet (1945-52), der var en eentydig amerikansk affære.

Med Den kolde Krig blev Japan »den frie verdens bastion i Asien«, og siden ikke bare USA's vigtigste allierede i Stillehavsområdet, men også en væsentlig handelspartner, og på det sidste også handels-»modstander«. I den moderne verdensøkonomi er Stillehavsregionen af central betydning, og Japan og USA er i denne situation både med- og

¹ Det følgende er en lettere omarbejdet version af et oplæg til et seminar arrangeret af Humanistisk Forskningscenter, KUA, den 15. febr. 1990. Seminarets overordnede titel var »Looking from a Distance: East Asia and Europe«, og mit eget indlæg hed: »How to Overcome the Language Barrier: A Historiographical Approach to the Study of Modern Japanese History«. Titlen dækker i al ydmyghed over den kendsgerning, at mit kendskab til det japanske sprog er yderst begrænset, og at jeg derfor har måttet betjene mig af andre midler for at opnå en dybere forståelse af den japanske samfundsudvikling. Til dette formål er historiografien efter min opfattelse særdeles velegnet: Den konfronterer læseren med forskellige opfattelser og foranlediger til overvejelse af præmisserne for dem. – Læsere med interesse for tiden før 1868 henvises til Karsten Hedemanns oversigt i *Historisk Tidsskrift*, Bd. 77, 1977, s. 164-183: Studiet af Japansk Historie, ca. 600-1868.

modspillere. På denne baggrund kan det være interessant at se, hvordan amerikanske historikere har betragtet den japansk udvikling, og hvordan den amerikanske fortolkning tegner sig i europæisk lys.

Af mange grunde begrænser det følgende sig til en diskussion af opfattelsen af Japans historie siden 1868, hvor de grundlæggende forandringer fandt sted, der går under betegnelsen Meiji-restaurationen. Dvs. den omfattende reformproces, der tog sigte mod at føre Japan ind i en politisk og økonomisk udvikling, der skulle bringe landet på linie med de europæiske stormagter.

Karakteristisk for studiet af japansk historie i USA har været to ting:

1. Fagets sene professionalisering – som iøvrigt ikke adskiller sig fra fagets udvikling i Europa.
2. Den tætte sammenhæng mellem forskning og politik – en sammenhæng der i det hele taget er karakteristisk for amerikansk historieforskning.

Den sene professionalisering,² ikke bare i USA, hænger utvivlsomt i høj grad sammen med den sproglige barriere; men også med den eurocentrering, der indtil for meget nylig har sat sit præg på hele den vesterlandske historieskrivning. Før 2. Verdenskrig var studiet af Japans historie en specialitet for de få. Det drejede sig ofte om forskere, der var født i Japan som børn af missionærer og således havde fået sproget ind fra barnsben; eller det var diplomater, der havde tilbragt mange år i landet og fattet interesse for dets kultur og historie. Efter 2. Verdenskrig blev denne gruppe væsentligt udvidet, specielt i USA. Under krigen var en lang række japanspecialister blevet uddannet med henblik på efterretningsopgaver og den senere okkupation, ligesom mange unge amerikanere kom til Japan under okkupationen og grundlagde en blivende interesse. Mange af dem fik senere en universitetskarriere i USA.

Hertil kom så den ny placering Japan fik i det amerikanske udenrigspolitiske univers, først gennem okkupationen og siden gennem alliancefællesskabet. Det var en placering, der kom japanstudierne til gode gennem omfattende støtte til universiteternes undervisnings- og forskningsprogrammer fra såvel offentlige som private fondsmidler. Resultaterne af denne målrettede indsats begyndte for alvor at vise sig i 1970'erne og 80'erne, hvor en ny generation af universitetsuddannede

² For professionaliseringsbegrebet henvises til Inga Floto: *Historie. Nyere og Nyeste Tid*. Gyldendal 1985. Det samme gælder iøvrigt hele den overordnede historiografiske forståelsesramme, der ligger til grund for denne oversigt.

japanologer trådte frem på den videnskabelige scene, og med dem kan man for alvor tale om en egentlig professionalisering af studiet af japansk historie i USA. Professionaliseringen er altså på en måde at betragte som en funktion af amerikansk udenrigspolitik, og dette fører til punkt 2: Den tætte sammenhæng mellem synet på den japanske historiske udvikling og opfattelsen af amerikansk udenrigspolitik.

Denne sammenhæng var der fra begyndelsen, og med begyndelsen mener jeg den amerikanske okkupation af Japan.³ Den amerikanske planlægning af besættelsen begyndte tidligt i krigen og fandt indledningsvis sted i State Department. Den var præget af de derværende japanspecialisters syn på den japanske udvikling. Det var folk, hvis erfaringer var indhentet gennem ophold som diplomater i Japan og påvirket af deres omgang med japanske politikere og forretningsfolk. Dette kom til at præge deres fortolkning af den moderne japanske udvikling. Det var en positiv fortolkning, de gav:

Siden Meiji-restaurationen i 1868 havde det japanske samfund udviklet sig mod stadig større demokratisering og vestliggørelse. En udvikling, der kulminerede med det såkaldte Taisho-demokrati i 1920'erne, hvor landet fik almindelig valgret (for mænd), et politisk system med parlamentarisk ansvarlige regeringer, og hvor udenrigspolitikken var pro-vestlig, dvs. søgte samarbejde med de angelsaksiske stormagter. I denne fortolkning kom 1930'erne til at fremstå som en afvigelse, hvor militaristerne fik overhånd og førte landet ind på en katastrofekurs. Målet for den amerikanske politik måtte derfor være at støtte de liberal-demokratiske kræfter i Japan, dvs. den internationalt orienterede businesselite og de liberale politikere, der havde ført en tilbagetrukken tilværelse i det sidste årti. Kejseren blev anset som værende af central betydning for sammenhængskraften i det japanske samfund: En afskaffelse af kejserinstitutionen ville føre til opløsning og måske revolution.

³ De to mest dybtgående analyser af den amerikanske okkurationsplanlægning er Marlene J. Mayo: *American Wartime Planning for Occupied Japan*, i Robert Wolfe (ed.): *Americans as Proconsuls. United States Military Government in Germany and Japan, 1944-1952*. Southern Illinois University Press 1984, s. 3-52; og Theodore Cohen: *Remaking Japan. The American Occupation as New Deal. The Free Press, New York 1987*. Begge disse forfattere er opmærksomme på skismaet i den amerikanske planlægning, og det er dem, jeg her støtter mig til. Andre behandlinger, der kun har brugt State Department materiale, og derfor overfortolker Japanspecialisternes rolle er Akira Iriye: *Continuities in U.S.-Japanese Relations, 1941-49*, i Yonosuke Nagai and Akira Iriye (eds.): *The Origins of the Cold War in Asia*. Columbia University Press 1977, s. 378-408. Og Robert E. Ward: *Presurrender Planning: Treatment of the Emperor and Constitutional Changes*, i Robert E. Ward and Sakamoto Yoshikazu: *Democratizing America. The Allied Occupation*. University of Hawaii Press 1987, s. 1-42.

I løbet af krigen kom planlægningsinitiativet imidlertid over på andre hænder. I State Department havde japanspecialisternes fortolkning hele tiden været genstand for kritik fra kinaspecialisterne, hvis syn på den japanske udvikling var langt mere pessimistisk. Hertil kom så, at en helt ny generation af planlæggere nu begyndte at gøre sig gældende. Det var dels en række økonomiske eksperter i State Department selv, men nok så vigtigt begyndte War Department at gøre sin indflydelse gældende. Det var hæren, der skulle varetage okkupationen, og hæren var ikke tilfreds med State Departments planlægning, den var hverken omfattende eller dybtgående nok.

Karakteristisk for denne nye gruppe af planlæggere (hvoraf mange iøvrigt slet ikke var japanspecialister) var, at deres grundlæggende erfaringer ikke var hentet gennem behagelig omgang med en kultiveret japansk overklasse, men i 30'ernes USA. Et land i dyb økonomisk krise, men også et land, der gennemgik omfattende samfundsreformer: Franklin Roosevelts New Deal. New Deal betyder ordret: en ny fordeling af kortene, dvs. en omfordeling af samfundsgoderne til gavn for »den lille mand«.

Den samfundsmodel,⁴ der blev resultatet af 30'ernes amerikanske kriselovgivning var et »interessegruppedemokrati«, en »mæglerstat« (broker state). Et samfund, hvor statsmagtens rolle sås som en mægler mellem de forskellige samfundsgrupper, der fik vægt gennem deres organisationsgrad. I New Dealernes fortolkning var krakket i 1929 og den efterfølgende økonomiske krise et resultat af industriens (storkapitalens) ansvarsløshed: 20'ernes republikanske regeringer havde hensynsløst favoriseret big business, der havde takket for tilliden med hæmningsløs spekulation. En stabil samfundsudvikling måtte derfor forudsætte en magtfuld modvægt til kapitalens interesser, og denne modvægt lå i en stærk og velorganiseret arbejderbevægelse, og et stærkt og velorganiseret landbrug. En bred fordeling af ejendomsretten gennem nedbrydningen af de store monopoler og en økonomisk velfunderet middelklasse var målet.

Med disse ideers gennemslagskraft hos den ny generation af planlæggere, var der skabt mulighed for en veritabel »new dealisering« af Japan, sådan som det kom til udtryk i den såkaldte »United States Initial Post-Surrender Policy for Japan«, dvs. det dokument, hvori de grundlæggende regler for den amerikanske okkupation var nedlagt. Nøgleordene i okkupationsdokumentet og dermed også i den første fase af den amerikanske okkupationspolitik var demilitarisering og demokratisering,

⁴ Den bedste fremstilling af New Deal perioden i amerikansk historie er stadig William E. Leuchtenburg: Franklin D. Roosevelt and the New Deal. Harper Torchbooks 1963.

og hermed var grunden lagt til omfattende strukturelle politisk-økonomiske reformer af det japanske samfund. Men samtidig indeholdt dokumentet en anden fundamental præmis, som på længere sigt skulle vise sig nok så væsentlig, nemlig en beslutning om at opretholde kejserinstitutionen, og at gennemføre okkupationen, og dermed reformpolitikken, gennem den japanske regering og det japanske administrationsapparat.⁵

I okkupationens indledende fase var de omfattende strukturelle reformer i højsædet: Sikring af de grundlæggende borgerlige frihedsrettigheder og gennemførelsen af en moderne parlamentarisk-demokratisk forfatning. Hertil kom en jordreform; en arbejderlovgivning, der legaliserede fagforeningerne og sikrede dem organisations-, strejke-, og kollektiv forhandlingsret; samt en anti-trustlovgivning med henblik på zaibatsu'ernes ophævelse. Målet var i virkeligheden at etablere en bred selvejende middelklasse af bønder og småindustri; at sprede produktionsmidlerne på så mange hænder som muligt; og skabe et organisationssamfund som New Deals med en stærk, men upolitisk arbejderklasse. Samtidig indførtes en række reformer med henblik på en decentralisering af det japanske samfund omfattende politi, lokalt selvstyre og undervisningssektoren.

Bag denne reformpolitik lå imidlertid ikke bare New Deal erfaringerne, men også en radikalt anderledes fortolkning af den japanske historiske udvikling end den, State Departments japanspecialister stod for. Det

⁵ Dokumentet (dateret 29. aug. 1945) er aftrykt i: *Political Reorientation of Japan. Report of Government Section. Supreme Commander for the Allied Powers, II. Washington, D.C. 1949, s. 423-427.* Disse politiske retningslinier blev senere uddybet og udvidet i: *Basic Directive for Post-Surrender Military Government in Japan Proper, JCS 1380/15, Nov. 3, 1945, sst. s. 428-440.* Af datoerne fremgår det klart, at den amerikanske planlægning blev taget på sengen af den hurtige japanske kapitulation. Man var tre måneder henne i okkupationen, inden de endelige direktiver forelå! – Der findes en omfattende litteratur om den amerikanske okkupation af Japan, selv om *bogen*, den store sammenfattende beskrivelse, stadig mangler. De vigtigste nyere arbejder er, Theodore Cohen: *Remaking Japan. The American Occupation as New Deal. The Free Press 1987*; John Dower: *Empire and Aftermath. Harvard University Press 1985*; Michael Schaller: *The American Occupation of Japan. Oxford University Press 1985*; Robert E. Ward and Sakamoto Yoskikazu (eds.): *Democratizing Japan. The Allied Occupation. University of Hawaii Press 1987.* En anden vigtig overordnet analyse er William S. Borden: *The Pacific Alliance. United States Foreign Economic Policy and Japanese Trade Recovery 1947-1955. The University of Wisconsin Press 1984.* To vigtige undersøgelser af den amerikanske anti-trust politik – der blev opgivet inden den for alvor kom igang på grund af den kolde krigs ændrede prioriteter – er T.A. Bisson: *Zaibatsu Dissolution in Japan. University of California Press 1954, reprint by Greenwood Press 1976*; og Eleanor M. Hadley: *Antitrust in Japan. Princeton University Press 1970.* Både Cohen, Bisson og Hadley deltog selv som eksperter i den amerikanske okkupation. Jordreformen, der utvivlsomt var okkupationens største og mest langsigtede succes, fordi den sikrede en stabil, konservativ landbrugsbefolkning er analyseret i Ronald P. Dore: *Land Reform in Japan. 1959.* Hertil kommer en lang række artikler, konferencerapporter og specialundersøgelser.

var en fortolkning, der blev fremført af »the old China hands« i State Department, og af det indflydelsesrige Institute af Pacific Relations med tidsskriftet Amerasia i centrum. Det var ikke en brud-, men en kontinuitetsopfattelse, og det var samtidig en *strukturel* forklaringsmodel:

Japans historie siden Meiji-restaurationen blev her set som karakteriseret af een lang række imperialistiske krige, og forklaringen på denne udvikling var »repression at home – aggression abroad«: Økonomisk koncentration med konsekvent undertrykkelse og udbytning af bønder og arbejdere betingede en manglende udvikling af et købedygtigt japansk hjemmemarked. De store koncerner (zaibatsu'erne) behøvede derfor billige råvarer og oversøiske afsætningsmarkeder, som de kun kunne få gennem imperialistisk ekspansion. Sålænge den sociale samfundsstruktur blev bibeholdt, ville Japans imperialistiske tilbøjeligheder derfor fortsætte. Militarismen var ikke et sidespor, men en logisk konsekvens. Kun grundlæggende samfundsreformer kunne ændre udviklingen.⁶

En væsentlig inspirationskilde for denne fortolkning udgjorde Herbert Norman's arbejder. Norman var canadier, ikke amerikaner, og han var et klassisk eksempel på den tidlige japanolog: søn af en missionær og selv diplomat! Norman studerede europæisk middelalderhistorie ved Trinity College, Cambridge, og blev – som så mange andre studenter i 30'erne – kommunist. Herefter studerede han japansk historie ved Harvard og Columbia. Han blev medlem af Institute af Pacific Relations og var en flittig bidragsyder til Amerasia. Samtidig påbegyndte han en karriere i det canadiske udenrigsministerium, der efter krigen førte ham til Japan, hvor hans ekspertise også blev udnyttet af den amerikanske okkupationsmagt.⁷

I 1940 udgav den da 31-årige Norman bogen »Japan's Emergence as a Modern State«, der med eet slag placerede ham som den mest fremtrædende vestlige ekspert vedrørende Japans moderne historie. I bogen udnyttede han i høj grad mellemkrigstidens japanske historieforskning, der for en stor dels vedkommende var marxistisk inspireret og i den berømte *rono-ha* – *koza-ha* debat diskuterede Meiji-restaurationens karakter: var der tale om en omvæltning, der i sine konsekvenser kunne sidestilles med en borgerlig revolution, eller var resultatet en samfundsstruktur, hvor feudale elementer stadig spillede en fremtrædende rolle?⁸

⁶ Ovenstående og følgende afsnit står i høj grad i gæld til John Dowers indledning til *Origins of the Modern Japanese State. Selected Writings of E. H. Norman*. Pantheon Books 1975.

⁷ Udover Dowers i note 6 omtalte indledning se også om Normans karriere Roger Bowen: *Innocence is not Enough: The Life and Death of Herbert Norman*. Douglas and McIntyre, Vancouver 1986.

⁸ Japansk historieskrivning har i meget høj grad været præget af marxistiske fortolkninger, ikke bare i Mellemkrigstiden, men også siden 2. Verdenskrig. I slutningen af

Da »Japan's Emergence« i 1947 blev oversat til japansk, fik bogen igen stor indflydelse på efterkrigstidens japanske historieskrivning. I løbet af 40'erne udgav Norman yderligere en række studier af moderne japansk historie, der alle koncentrerede sig om den japanske stats karakter.⁹

I »Japan's Emergence« fremsatte Norman sin berømte these om Meiji-restaurationen som en alliance mellem »lower samurai and merchant«, og han så restaurationen som en »incomplete revolution«, dvs. »a political revolution carried out from above which was not permitted to become a social revolution«. Gennem hele hans produktion går en fortolkning af den japanske udvikling, der er i højeste grad kritisk: For

1920'erne og begyndelsen af 30'erne udspandt der sig en berømt og stadig væsentlig debat mellem to fløje af det japanske venstre om karakteren af den stat, der blev resultatet af Meiji-tidens reformer. – »The debate was launched by the abrupt departure of the Rono-ha (Labor-Farmer faction) from the JCP (Japan Communist Party) in opposition to the 1927 Comintern Theses calling for a two-stage (first bourgeois and then proletarian) revolution in Japan. Objecting to the premise that Japan was too backward and underdeveloped for an immediate socialist revolution, the dissidents presented their case for a single-stage revolution in their organ Rono. A vigorous controversy that grew increasingly scholarly and theoretical ensued as defenders of the JCP-Comintern line (the koza-ha) produced a series of studies culminating in the seven volume Nihon-shugi hattatsu shi koza (Symposium on the History of the Development of Japanese Capitalism), published in 1932 and 1933. Scholars on both sides of the debate became Japan's first real social scientists as they defended their positions with an impressive wealth of new data on the history of Japanese political and economic development«. En glimrende introduktion til debatten er givet af Germaine A. Hoston: *Marxism and the Crisis of Development in Prewar Japan*. Princeton University Press 1986, hvorfra ovenstående karakteristik er hentet (s.x.) – Normans forhold til denne debat analyseres af Dower, note 6 anf. arb., s.36-37. Han synes ikke at have været entydigt påvirket af nogen af skolerne.

Det må umiddelbart forekomme overraskende, at en marxistisk historieopfattelse har spillet og stadig spiller en så stor rolle i japansk historieforskning, men ikke desto mindre er det altså tilfældet. På dette punkt sætter den sproglige afmagt imidlertid for alvor ind, jeg kan ikke læse denne omfattende litteratur, jeg kan kun registrere, at forskellige forfattere (Dower og Hunter f.eks.) kender den og henviser til den. Men måske kan følgende oplysninger være interessante: I december 1987 havde jeg under et studieophold i Japan en samtale med professor Ryoji Sasaki fra Tokyo Municipal University, hvor jeg stillede ham en række spørgsmål om japansk historieforskning. Han fortalte i den forbindelse, at der var en splittelse mellem japanske historikere, så dyb at de end ikke tilhørte samme fælles organisation, men een eller flere venstre- og højre-orienterede historikerorganisationer. Han selv tilhørte to venstreorganisationer. Men der var ingen sammenhæng mellem historikerorganisationerne og de politiske partier. Han satte historikere som Norman og Dower meget højt, mens han så på Reischauer og de øvrige moderniseringshistorikere (jvf. nedenfor s.186) med skepsis, idet han opfattede hele moderniseringskonceptet som et amerikansk forsøg på at tvinge den japanske historiker verden bort fra den marxistiske indfaldsvinkel. Han mente imidlertid, at der nu ikke mere var de store forskelle mellem amerikanske og japanske historikere, der var tværtimod et vidtgående samarbejde og gensidig respekt.

⁹ Den i note 6 omtalte genudgivelse omfatter bl.a. »Japan's Emergence as a Modern State« og »Feudal Background of Japanese Politics«, samt en omfattende bibliografi over Normans arbejder.

ham var der ikke tale om noget Taisho-demokrati, men i stedet om en politisk elite, en herskende klasse, som blev mere og mere kompleks og præget af særinteresser, og således gjorde det vanskeligt at placere magtens centrum på et givet tidspunkt. Men som på den anden side opretholdt en fælles front, hvor det drejede sig om fundamentale politiske spørgsmål, og gennem inkorporering eller undertrykkelse forhindrede enhver mulighed for meningsfuld politisk forandring eller deltagelse »fra nedenu«.

Gennem størsteparten af sin videnskabelige karriere fungerede Herbert Norman samtidig som diplomat i den canadiske udenrigstjeneste, og højdepunktet af karrieren nåede han som ambassadør i Ægypten under Suez-krisen 1956-57, hvor han spillede en væsentlig rolle i de forhandlinger, der førte til konfliktenes løsning. Han sluttede også sin karriere i Cairo, da han i 1957 begik selvmord. På det tidspunkt havde han været igennem flere undersøgelser både af amerikanske kongresskomiteer og den canadiske regering. Herbert Norman blev et af McCarthy-æraens sidste ofre.¹⁰

Siden slutningen af 1940'erne var det Den kolde Krig, der dominerede den internationale politiske scene, og denne udvikling betød en drastisk ændring af prioriteringen i den amerikanske japanpolitik. Fra at være en elev, der skulle opdrages til demokrati »the American Way«, blev Japan nu en vigtig partner i det amerikanske korstog mod kommunismen. Denne Japans nye rolle fik konsekvenser, ikke bare for okkupationspolitikken, hvor det netop iværksatte program til zaibatsu'ernes opløsning blev opgivet og reformpolitikken i det hele taget gik i stå, men også for studiet af Japans historie i USA.

Normans banebrydende studie af Meiji-restaurationen blev nu betragtet som en simpel marxistisk fortolkning, og i 1961 kunne John W. Hall, en af de mest fremtrædende amerikanske japanologer, skrive således.¹¹

¹⁰ McCarthy-perioden var iøvrigt rig på heksejagt af »Kina-sympatisører«, dvs. Asieneksperter med en anden opfattelse af »Red China« end McCarthys. Institute of Pacific Relations og Amerasia blev genstand for indgående undersøgelser. Af fremtrædende eksperter, der blev ramt, kan bl.a. nævnes Owen Lattimore, John Carter Vincent og T.A. Bisson. Bisson f.eks. fik sin karriere ødelagt.

¹¹ John Whitney Hall: *Japanese History. New Dimensions of Approach and Understanding*. Washington, D.C. 1961, s. 45. Her citeret efter Dower, note 6 anf. arb. s. 32 – Hall var som Reischauer og Norman født i Japan, han fik sin Ph.D. fra Harvard i 1950, og underviste senere bl.a. ved Princeton University, University of Michigan og Doshisha University, Kyoto, og var Chairman of the Association for Asian Studies Conference on Modern Japan. Han har bl.a. skrevet en glimrende kortfattet oversigt over Japans historie: *Japan. From Prehistory to Modern Times*. Charles E. Tuttle Co. 1968 og sen. udg. Hans forskningsinteresse lå i perioden inden 1868.

»The most persistent influence upon the interpretation of the Meiji Restoration has been Marxist. Japanese scholars, since the 1920's, have attempted to fit the Restoration into the Marxist formula, and have put forth in the process numerous conflicting schools of interpretation. E. H. Norman's *Japan's Emergence as a Modern State* succesfully summarized prewar Japanese literature of this variety, setting forth the classic view of the Restoration as the work of »lower class samurai« in coalition with the »big city merchants«. Norman's vork, translated into Japanese, was used for several years as a text in Japanese universities because of its eclectic nature. His interpretation, long considered standard in the West, has put its imprint on all but the most recent surveys of Japanese history and is only now being systematically revised by Western scholars«.

Den systematiske revision Hall her hentyder til – og som han selv var een af drivkræfterne i – har man kaldt »Modernization Theory«. Det der nu interesserede historikerne, var ikke »feudal remnants« i det moderne Japan, men hemmeligheden bag Japans succes. Man begyndte i det hele taget at sætte spørgsmålstegn ved det hensigtsmæssige i at anvende betegnelsen feudalisme på Tokugawa-perioden og betragtede den i stedet som et forstadium til den moderne periode: »The concept of »feudalism« is no longer considered accurate for the Tokugawa, the era is better categorized as »traditional«, or even better still, »early modern««, skrev Hall i 1971.¹² Hermed havde man forladt ikke bare det marxistiske begrebsapparat, men også en marxistisk indfaldsvinkel overhovedet og de muligheder for kritisk samfundsanalyse, den indebar.

Centrale elementer i moderniseringshistorikernes begrebsapparat var udvikling, fremskridt og konsensus. De to første begreber var vigtige ingredienser i den samtidige amerikanske samfundsvidenskab, mens det sidste siden 50'erne havde været det centrale begreb i amerikansk historievidenskab, så centralt, at man ligefrem har betegnet denne periodes historieskrivning som konsensushistorie. Konsensus skal her ses som modsætningen til konflikt: Mens de progressive historikere, der havde domineret amerikansk historieskrivning både inden 1. verdenskrig og i mellemkrigstiden, havde været præget af mere eller mindre direkte marxistisk inspirerede opfattelser af samfundsudviklingen som styret af klassekamp og konflikt, blev koldkrigstidens samfundsbillede – som den

¹² John W. Hall: *Thirty Years of Japanese Studies*. Transactions of the International Conference of Orientalists in Japan, vol. XVI, 1971, s. 22-35.

politiske udvikling i det hele taget – domineret af understregningen af de elementer, der holdt samfundet sammen, de elementer, der sikrede en fundamental konsensus om statens bevarelse.¹³

Det var en samfundsopfattelse, der glimrende lod sig projicere over på det japanske samfund, fordi den her passede som hånd i handske med den sociologisk-antropologiske forklaringsmodel, der siden Ruth Benedicts banebrydende analyse: »The Chrysanthemum and the Sword« havde forsøgt at give en kultur-forklaring på den japanske samfundsstruktur: Et hierarkisk opbygget samfund af unik karakter, bygget på gensidig respekt og afhængighed. Et kollektivistisk samfund uden konflikt og klassekamp, et samfund hvor gruppefællesskab, ikke individualisme var det afgørende karakteristikum.¹⁴ Dette var et samfundsbillede, der imidlertid ikke bare opfyldte den amerikanske koldkrigsdrøm, men også på mange måder svarede til Meiji-statens egen selvforståelse og – ikke mindst – selvpropaganda: *kokutai*.¹⁵ Familiestaten med kejseren i toppen og under-såtter, der hver kender deres plads og arbejder for det fælles bedste. Ironisk nok havde de amerikanske moderniseringshistorikere dermed købt den forklaringsmodel 30'ernes japanske nationalister for alvor havde gjort til japansk politik.

Et positivt syn på den japanske samfundsudvikling var blevet fremført allerede i 1946 af Edwin O. Reischauer i bogen »Japan Past and Present«. Reischauer var amerikaner, jævnaldrende med Norman, og som han født i Japan. Han var uddannet ved Harvard, med studierejser til Frankrig, Japan og Kina, og var under krigen ansat som Fjern-Østen ekspert i dels War Department, dels State Department. Efter krigen blev han professor

¹³ For en bred redegørelse for amerikansk historieskrivning i denne periode se Inga Floto: *Historie. Nyere og Nyeste Tid*. Gyldendal 1985, s. 86-90, s. 120-123, og s. 158-165. Specielt om konflikt og konsensus i amerikansk historieskrivning se Richard Hofstadter: *The Progressive Historians*. Jonathan Cape 1968, kap. 12: *Conflict and Consensus in American History*; og Bernard Sternsher: *Consensus, Conflict, and American Historians*. Indiana University Press 1975.

¹⁴ *The Chrysanthemum and the Sword*. Houghton Mifflin 1946, paperback: New American Library 1974. Ruth Benedict var en fremtrædende amerikansk antropolog, der under 2. Verdenskrig blev inddraget i den amerikanske regerings projekter med henblik på dels at forstå den japanske fjende, dels forberede den amerikanske okkupation efter krigen. Hun havde ikke på forhånd noget kendskab til japansk kultur eller sprog, men byggede sin analyse på omfattende læsning og interviews med japanere i USA. Hendes kultur-sociologisk/behavioralistiske analyse har siden fået mange efterfølgere. Se f.eks. Chie Nakane: *Japanese Society*. Charles E. Tuttle Co. 1970 og Takeo Doi: *The Anatomy of Dependence*. Kodansha International 1971. For en kritisk diskussion af denne litteratur se John W. Dower: *War Without Mercy*. Faber and Faber 1986, kap. 6. – »Kulturforklaringen« har siden fået fornyet aktualitet i forbindelse med hele diskussionen om japansk management- og virksomhedskultur, jvf. nedenfor s. 190f. – Det er iøvrigt værd at understrege, at »kulturforklaringen« ganske savner historisk dimension, jvf. nedenfor s. 191f.

¹⁵ Jvf. note 28.

ved Harvard, men bogen skrev han endnu mens han var ansat ved State Department som Special Assistant to the Director of the Office of Far Eastern Affairs. Den fortolkning, Reischauer gav af Japans historiske udvikling, var på mange måder identisk med den fortolkning japanspecialisterne i State Department havde fremført under krigen.¹⁶

Efter Reischauers opfattelse var resultatet af Meiji-restaurationen et politisk system, der var fleksibelt nok til at gå i flere retninger: mod »liberalisme« eller »totalitarisme«, og indtil 1930'erne gik udviklingen i den liberale retning. Det japanske partisystem, som Norman havde betragtet som korrupt, elitært og principløst, spillede en central rolle i Reischauers analyse, hvor netop den parlamentarisk-demokratiske udvikling i 1920'erne var et hovedpunkt. Japans aggressionspolitik i 30'erne, som Norman havde anskuet som resultatet af magtkampe indenfor en kompleks magtelite, der kunne henføres til grundlæggende strukturelle problemer i Meiji-staten, blev af Reischauer karakteriseret som »a sudden reversal of the dominant trends of the preceding decade«, forårsaget af en militaristisk klike. Reischauer lagde altså hovedvægten på de mere succesrige aspekter af den japanske udvikling og understregede især den demokratiske tradition i mellemkrigstidens Japan.

Edwin O. Reischauer kom i koldkrigsårene til at spille en væsentlig rolle i udviklingen af studiet af Japans historie i USA. Højdepunktet af karrieren nåede han med udnævnelsen til ambassadør i Japan i det kritiske år 1961,¹⁷ en post han beholdt til 1966. Hans produktion er meget omfattende og meget ofte med et direkte politisk sigte. Efter »the Fall of China«, dvs. den kommunistiske magtovertagelse i Kina i 1949, stod den amerikanske Asienspolitik i et tomrum. Dette tomrum kunne Japan udfylde, men den kommunistiske ideologi krævede et modspil, som USA måtte tage på sig, og dette argument fremførte Reischauer allerede på en State Department konference i oktober 1949: »The peoples of Asia are asking for an ideology. We have in many ways failed to give it to them. There is a crying need for people to have an ideology. We aren't in the habit of giving it. We have the ideology but we aren't presenting it to other people«.¹⁸

¹⁶ Om Reischauers karriere se Who is Who in America. Nedenstående gengivelse af Reischauers synspunkter er baseret på Dower, note 6 anf. arb., s. 50-51.

¹⁷ I 1960 var der omfattende demonstrationer i Japan mod fornyelsen af forsvarsalliancen mellem USA og Japan. Urolighederne var så voldsomme, at Præsident Eisenhower måtte opgive et planlagt besøg i Japan. Det var derfor en vigtig udnævnelse Reischauer fik. Reischauer har for nylig udgivet sine erindringer: *My Life Between Japan and America*. Harper & Row 1986.

¹⁸ Dower, note 6 anf. arb., s. 44.

Den betydning Japan nu fik for amerikansk udenrigspolitik materialiserede sig bl.a. i et storstilet fælles amerikansk-japansk forskningsprojekt, hvis formål ikke bare var at give nye impulser til udforskningen af Japans historie, men også at inddrage japanske historikere i denne – ikke marxistiske – historieskrivning. Projektet er kendt under betegnelsen Hakone-konferencerne, og indledtes i 1958, hvor en gruppe forskere samledes på University of Michigan »to seek some means of bringing together in more systematic fashion the results of the widely scattered studies of Japan which had appeared in the years since the end of the war. The Conference on Modern Japan which resulted from this meeting was dedicated both to the pooling of recent scholarly findings and to the possibility of stimulating new ideas and approaches to the study of modern Japan«, med andre ord en styring af forskningen, dvs. et forsøg på at trække japansk historieforskning væk fra en hidtil fremherskende marxistisk tradition.¹⁹

Resultatet blev seks konferencer i løbet af de følgende år med deltagelse af både japanske og vestlige forskere omfattende alle aspekter af den moderne japanske udvikling. Konferencebidragene blev publiceret under den fælles titel: »Studies in the Modernization of Japan« (1965-72).²⁰ De enkelte bind afspejler den fælles overordnede forståelsesramme: »Changing Japanese Attitudes toward Modernization«, »The State and Economic Enterprises in Japan«, »Aspects of Social Change in Modern Japan«, »Political Development in Modern Japan«, »Tradition and Modernization in Japanese Culture«, »Dilemmas of Growth in Prewar Japan«, og denne ramme forklares således af John W. Hall i forordet til bindet om den politiske udvikling:²¹

»The purpose of the conference was to analyse the political aspects of the developmental process in Japan with a view to identifying the major agencies of developmental political change, describing their roles and interactions, and determining whether the Japanese experience might not suggest certain generalizations or hypotheses in this area that might then be subjected to comparative analysis and verification in other cultural and political settings«.

Japan blev nu set som en succesrig »late developer«, og studiet af Japans historie var godt på vej til at blive en del af den samfunds-

¹⁹ Citat fra John W. Halls indledning til Robert E. Ward (ed.): *Political Development in Modern Japan*, Princeton University Press 1968. – Jvf. iøvrigt note 8 for en japansk kritik.

²⁰ Alle bindene udkom på Princeton University Press.

²¹ Note 19 anf. arb., s.vii.

videnskabelige boom, der karakteriserede 60'ernes USA. En samfundsvidenskab besjælet af en overvældende fremskridtstro, og samtidig en videnskab, hvis fornemste mål var en såkaldt værdifri forskning. En videnskab på jagt efter sammenlignelige variable.

Efterkrigstidens store amerikanske investeringer i japanske studier bar frugt i 1970'erne og 80'erne, hvor en ny generation af professionelle historikere begyndte at gøre sig gældende. De var uddannet som faghistorikere, men beherskede samtidig det japanske sprog, og deres forskning afspejler de samme tendenser, der iøvrigt gør sig gældende i den amerikanske historieforskning. De var studenter i 1960'erne, og deres grundlæggende erfaring var ikke Den kolde Krig, men Vietnam-krigen.

Vietnam-krigen var en »eye-opener« for en hel generation af unge amerikanere, som begyndte at sætte spørgsmålstejn ved en række af de fundamentale principper, der havde præget den amerikanske koldkrigs-ideologi, ja at stille spørgsmål ved Amerikas »rene« hensigter, når der blev talt om demokrati. Det var en generation, der genopdagede imperialismen, også i dens amerikanske version og genoptog den marxistiske klasseanalyse. Social indignation blev drivkraften i deres forskning.

For de historikere, der beskæftigede sig med japansk historie, betød det ikke blot, at de genopdagede Herbert Norman's strukturelle analyse af det japanske samfund som »imperialism abroad-repression at home«, og derfor indledte en systematisk revision af de optimistiske moderniseringsstudier, der havde karakteriseret den foregående generation, dvs. deres lærere. Det betød også, at de nu kom til at anse imperialismen som den rette karakteristik af amerikansk udenrigspolitik og derfor begyndte at sætte spørgsmålstejn ved resultatet af den amerikanske okkupation af Japan. En begivenhed, der indtil da var almindelig anerkendt som een af den amerikanske efterkrigspolitiks allerstørste succes'er.

I løbet af de sidste 10-15 år er der udkommet en række studier,²² der tager den amerikanske okkurationspolitik op til fornyet – kritisk – analyse, ikke som en succes-historie, men som de spildte muligheds historie: 1947 var et vendepunkt i den amerikanske okkurationspolitik, her blev de oprindelige, nærmest revolutionerende demokratiseringsstræbelser afløst af en politik, hvis formål var at bevare den traditionelle konservative japanske magtstruktur for at sikre Japan som en stabil koldkrigspartner. Disse studier har med rette, mener jeg, sat spørgsmålstejn ved den grad af grundlæggende forandringer, det japanske

²² Se f.eks. Joe Moore: *Japanese Workers and the Struggle for Power, 1945-1947*. University of Wisconsin Press 1983; samt Bordens, Dowers og Schallers i note 5 anf. arb.

politiske system har gennemgået. Og hermed er diskussionen omkring kontinuiteten i Japans historie genåbnet. Det er i den forbindelse interessant at konstatere, at den amerikanske historieskrivning dermed også har nærmet sig den japanske. Mange unge revisionistiske amerikanske historikere opdagede nemlig, at deres radikale fortolkninger var gammelkendte sandheder for deres japanske kolleger.

John Dower, en af de mest fremtrædende i den nye generation, karakteriserede meget rammende den amerikanske okkupation af Japan som værende på een gang en stor reformepoke og »one of History's impressive holdning operations«. ²³ Og han skrev videre: »The Occupation legacy was a new conservatism, but within a restructured state in which progressive and reformist ideals, and laws, retained a substantial constituency among the Japanese people themselves«. ²⁴ Hermed præciserede han samtidig sin egen politiske position og understregede den sympati for – og tiltro til – »the common man«, der var så karakteristisk for denne nye retning i historieskrivningen.

Dower selv er et glimrende eksempel på denne generation af Japanspecialister i USA. Han var uddannet ved Harvard, hvor Edwin O. Reischauer var en af hans lærere. Han indledte sin karriere med kritiske artikler om USA's politik i SØ-Asien, ²⁵ og i 1974 forestod han genudgivelsen af en række af Herbert Norman's mest fremtrædende arbejder. ²⁶ I indledningen til denne bog gav Dower ikke bare et indforstået portræt af den canadiske historiker og hans betydning for udviklingen af studiet af Japans historie, men også en barsk kritik af 60'ernes moderniseringsforskning.

I 1979 kom så Dowers længe ventede biografi af Yoshida Shigeru: »Empire and Aftermath«. ²⁷ Yoshida var Japans premierminister under det meste af den amerikanske okkupation og havde forinden haft en fremtrædende karriere i det japanske diplomati, kulminerende med posten som ambassadør i Storbritannien i årene inden 2. Verdenskrig. I denne meget nuancerede fremstilling af en karriere, der dækkede det meste af Japans historie i det 20. århundrede, måtte Dower naturligvis også tage stilling til spørgsmålet om kontinuiteten i Japans historie. Og

²³ John Dower: *Empire and Aftermath. Yoshida Shigeru and the Japanese Experience, 1878-1954*. Harvard University Press 1979, s.311.

²⁴ Sst., s.313.

²⁵ Se f.eks. John W.Dower: *Occupied Japan and the American Lake, 1945-1950*, i Edward Friedman & Mark Selden (eds.): *America's Asia. Dissenting Essays on Asian-American Relations*. Pantheon Books 1971; og Dowers indledning til Jon Halliday: *A Political History of Japanese Capitalism*. Monthly Review Press 1975.

²⁶ Jvf. note 6.

²⁷ Jvf. note 23.

hans svar var bekræftende: Efter hans opfattelse havde de grundlæggende præmisser i den japanske *kokutai*²⁸ været styrende for Yoshida gennem hele hans liv og karriere, og dermed også for etableringen af den moderne japanske efterkrigsstat.

John Dower havde på dette tidspunkt erhvervet sig en dybtgående indsigt i både det japanske og det amerikanske kildemateriale vedrørende den amerikanske okkupation af Japan, det var helt klart ham, der skulle skrive *bogen* om denne afgørende fase i Japans moderne historie. Hans næste arbejde, der udkom i 1986, var derfor en stor overraskelse: »War without Mercy. Race and Power in the Pacific War«.²⁹ Det var en bog der handlede om noget helt andet. Det var en kulturhistorisk og socialpsykologisk analyse af fjendebillederne i henholdsvis USA og Japan under Stillehavskrigen. Dermed havde han forladt den stærkt politisk ladede tilgang til japansk (– og amerikansk) historie, der havde karakteriseret Vietnam-generationen og tilsluttet sig den ny bølge af antropologisk inspirerede kulturhistoriske studier, der har sat sit præg på 80'ernes historieskrivning i al almindelighed, ikke bare hvad angår Japan.

Et eksempel på denne nye retning indenfor Japan-studierne i USA er bogen »Conflict in Modern Japanese History. The Neglected Tradition«, redigeret af Tetsuo Najita og J. Victor Korschman, der udkom i 1982.³⁰ Bindet omfatter en serie bidrag til en konference, der i 1978 blev afholdt i Californien med støtte fra The Joint Committee on Japanese Studies of

²⁸ *Kokutai* er et aldeles uoversætteligt begreb, men samtidig uhyre centralt for forståelsen af japansk historie og politik siden Meiji-restaurationen. På engelsk gengives det oftest som »the Japanese national polity« eller »the Japanese national entity«, og på dansk kunne man måske kalde det: »den traditionelle japanske statsopfattelse«, men dette siger jo i sig selv meget lidt. *kokutai* er et ord med mange konnotationer og en betydelig grad af nationalistiske overtoner. Det indeholder både Meiji-statens ideologiske selvforståelse som »familiestaten« med hele den japanske befolkning anbragt i et hierarkisk system med kejseren i toppen, alle relateret nedefra og op som søn til fader; men det rummer også 30'ernes nationalistiske og racistiske ideologi, der under slogan'et *hakko ichiu* (hele verden under eet tag) forestillede sig verden ordnet i en hierarkisk pyramide med Japan i toppen. Der ligger med andre ord i begrebet både en bestemt opfattelse af, hvordan Japan indenrigspolitisk skal organiseres – en samfundsstruktur, hvor hver kender sin plads i en hierarkisk struktur, og en opfattelse af Japan som en unik foreteelse, alle andre stater overlegen. Den bedste introduktion til begrebet findes i Robert King Hall's indledning til oversættelsen af *kokutai no hongu*. Cardinal Principles of the National Entity of Japan. Harvard University Press 1949. Den her oversatte bog er et japansk forsøg på at forklare begrebet for japanere, forfattet i det japanske undervisningsministerium i 1937 og helt klart præget af tidens nationalisme. Centralt i fremstillingen står understregningen af den japanske kultur- og samfundsopfattelse som fundamentalt anderledes end den vesterlandske og denne overlegen på alle punkter.

²⁹ War Without Mercy. Race and Power in the Pacific War. Faber and Faber 1986.

³⁰ Princeton University Press 1982.

the American Council og The Social Science Research Council, komiteer der også var blandt sponsorerne af Hakone-konferencerne, men denne bog er alt andet end »modernization« historie.

Indenfor en analytisk ramme, der er klart inspireret af moderne antropologisk methodologi, anfægter forfatterne hele den grundlæggende konception bag moderniseringsteorien, dvs. begreber som konsensus, fremskridt og udvikling. Det udviklingsskema, moderniseringshistorikerne har anvendt på studiet af det moderne Japan, overser efter forfatternes mening store dele af denne historie. Specielt karakteristikkene af Japan som et konsensus-samfund på en mere eller mindre regelret udviklingskurs, var efter forfatternes opfattelse særligt misvisende. Med en sådan indfaldsvinkel bliver konflikt, protest og i det hele taget den mangfoldighed af omvæltninger, der udgør historien, reduceret til afvigelser fra den rette kurs. »Individual voices of agony are seen as those of marginal figures, sure losers lacking demonstrable influence«. Man må igen, hævder forfatterne, til at anskue konflikt som en central og væsentlig erfaring i Japans moderne udvikling.

I bogen analyserer forfatterne to konfliktperioder i Japans historie. Efter deres opfattelse kom konflikter nemlig ikke som en lang serie af konfrontationer, men tilhørte i stedet »Discontinuous systems of historical action«. Et af disse systemer lokaliserer de til Bakumatsu-Meiji perioden, ca. 1850-1880; et andet til tiden mellem 1900 og 1930, den sene Meiji periode og Taisho-tiden. Dette er jo imidlertid også to perioder, der fra en almindelig politisk-historisk synsvinkel er konfliktfyldte. Det der adskiller forfatternes analyse fra f.eks. en marxistisk eller en »modernistisk« tilgang, synes netop at være vægten på »individual voices of agony«, dvs. opgivelsen af en overordnet politisk-historisk referenceramme til fordel for en individualistisk-antropologisk. Det er derfor ikke overraskende, at flere af forfatterne var bidragsydere til et conferencebind fra 1988 med titlen »Postmodernism and Japan«.³¹ For hvis det overhovedet er muligt at sætte etiket på det mærkeligt diffuse begreb »postmodernisme«, så er det vel netop, at postmodernismen er bevidst apolitisk.

Mens både Normans marxistisk inspirerede analyse og moderniseringsteorien hver på sin måde implicerede en fremskridtstankengang og vurderede den japanske samfundsudvikling negativt eller positivt i forhold hertil, er vi altså her konfronteret med en analysemodel, der implicit forkaster fremskridtstanken. Vi står samtidig overfor en fortolkning, der er i allerhøjeste grad »professionel«; en fortolkning, der tager sit udgangspunkt i de allernyeste methodologiske debatter indenfor

³¹ The South Atlantic Quarterly, Summer 1988, vol. 87, no. 3.

historievidenskaben, og ikke i en politisk vurdering af det japanske samfund, den være sig negativ eller positiv. Den indsigt, der opnås gennem en sådan indfaldsvinkel, kan sammenlignes med en hvilken som helst anden indsigt i et hvilket som helst andet samfund, det er en fundamental kultur-indsigt, og derfor også på en måde apolitisk og universel: Japan er et samfund som alle andre, konfliktfyldt og disharmonisk. Men er det også en historisk indsigt?

Hvis man vil forstå et samfund, og netop et *samfund*, ikke en kultur, er det efter min mening nødvendigt at stille politiske spørgsmål, at spørge om *magt*. Hvor er magten lokaliseret, hvem udøver den, og til fordel for hvem? Så længe man kun analyserer Japan ud fra en kulturhistorisk synsvinkel, vil man hele tiden løbe ind i det grundlæggende problem: Hvad er forskellen mellem det japanske samfund og andre samfund, in casu vort eget? Og svaret er *politisk* – og historisk.

Man kan nærme sig problemet ud fra en politisk økonomisk synsvinkel, som den fremragende amerikanske økonom og økonomiske historiker Chalmers Johnson har gjort det i bogen »MITI and the Japanese Miracle« fra 1982.³² Han fremhæver her Japan som det fornemste eksempel på det, han kalder »a capitalist developmental state« (CDS), en stat, der hverken er kapitalistisk eller socialistisk, men en variant som den traditionelle politiske og økonomiske teori hidtil har overset. En stat hvis styrke ligger i partnerskabet mellem statsbureaukrati og privatindustri.

Man kan også nærme sig problemet ud fra en ren magtpolitisk synsvinkel, som den hollandske journalist Karel van Wolferen har gjort det i en meget omdiskuteret bog, han i 1989 udgav efter 25 års ophold i Japan. Den har meget rammende fået titlen: »The Enigma of Japanese Power«.³³ Han fremfører her det synspunkt, at japansk politik stadig hovedsageligt beskrives ud fra en kultur-synsvinkel. Langt de fleste af de forfattere, der har beskæftiget sig med japansk historie og politik er ikke opmærksomme på, at der igennem hele Japans historie har været magthavere, der har haft midlerne og viljen til at organisere den befolkning, de kontrollerede. Japan ligger isoleret fra det asiatiske

³² MITI and the Japanese Miracle. The Growth of Industrial Policy, 1925-1975. Stanford University Press 1982. – Miti er en forkortelse af Ministry of International Trade and Industry, det ministerium, der har spillet en central rolle for koordineringen af den japanske økonomiske udvikling siden 2. verdenskrig, men samtidig et ministerium, der – som titlens årstal angiver – har rødder og traditioner tilbage til udviklingen af den japanske rustningsindustri i mellemkrigstiden.

³³ The Enigma of Japanese Power. People and Politics in a Stateless Nation. Macmillan 1989. – Om diskussionen se Newsweek, Febr. 26, 1990.

fastland, og det har til stadighed været muligt for de til enhver tid siddende magthavere at kontrollere, udvælge eller forkaste enhver fremmed indflydelse. Man må derfor, i følge van Wolferen, betragte det japanske samfund som »*political control over culture*« – og ikke omvendt.

Der ligger i Wolferens formulering en slet skjult polemik mod en hel genre af amerikanske Japanstudier, der siden 1970'erne har nydt stor popularitet og ofte går under betegnelsen »Learning from Japan«. Det mest kendte af disse arbejder er nok Ezra Vogels bog fra 1979 med den meget sigende titel: »Japan as Number One«. ³⁴ Det er studier, der tager deres udgangspunkt i den aktuelle verdensøkonomiske situation, for Vogels vedkommende den første oliekrise, og konstaterer, at mens de vestlige økonomier synes stagnerende, er den dynamiske japanske økonomi godt på vej til at gøre Japan til verdens førende økonomiske stormagt. Endnu engang er de amerikanske forfattere altså på jagt efter »nøglen til Japans succes«, men mens moderniseringshistorikerne i 1960'erne ville bruge det japanske eksempel som forbillede for udviklingslandene, ³⁵ er 70'ernes og 80'ernes forskere på jagt efter »hemmeligheden bag den japanske succes« for at kunne overføre den til de moderne vestlige samfund.

I begyndelsen var disse studier hovedsageligt koncentreret om virksomhedskultur: dvs. »Management practices and connections between company collectivism and higher productivity levels«. Her fokuserede man især på mulighederne for at overføre fænomener som »Quality Control Circles« (QC) og uddelegering af beslutninger til mellemlederniveau, til vestlige virksomheder, ligesom fænomener som livstidsansættelse og »enterprise unionism« stod centralt i mange analyser. ³⁶ Da en sådan direkte overførsel imidlertid ikke viste sig at være så umiddelbart enkel at gennemføre, som først antaget, tog man skridtet videre og begyndte at lægge vægten på de angiveligt unikke sociale og kulturelle værdier i det japanske samfund. Hermed fik den tidligere omtalte »kultur-forklaring« ³⁷ et videregående politisk perspektiv, for sådan som

³⁴ Ezra F. Vogel: Japan as Number One. Harvard University Press 1979.

³⁵ Jvf. ovenfor.

³⁶ Standardværket i den forbindelse er James C. Abegglen: Management and Worker. The Japanese Solution. Tokyo, Sophia University Press 1973. – En indgående diskussion af hele denne litteratur findes i Keld Lindegaard Andersen: Japansk Organisation og Ledelse. Speciale i Historie, Københavns Universitet 1987. Desværre endnu upubliceret, men tilgængelig på Japansk Informationscenter. En anden vigtig introduktion på dansk til dette emne er Ole Øhlenslæger Madsen (red.): Japansk Økonomi og Ledelse. Århus 1982. Begge disse arbejder indeholder omfattende litteraturhenvisninger.

³⁷ Jvf. ovenfor s. 184.

fortolkningen af det japanske samfund fremtræder i f.eks. Vogels bog, er der tale om et modbillede til de vestlige samfund. Det japanske samfund bliver modellen for det post-industrielle samfund. Det er et modbillede, men også et idealbillede: et samfund med arbejdsmarkedsharmoni, lav kriminalitet, og lave sociale udgifter, den minimale velfærdsstat, hvor skatterne er lave, opsparingen stor og mulighederne for forretningslivets udfoldelse tilsvarende store.³⁸

Det er naturligvis ikke tilfældigt, at en bog som Vogel's og dens mange senere efterfølgere ser dagens lys på tærsklen til Reagans præsidentperiode og neo-liberalismens indtog i amerikansk politik: endnu engang bliver studiet af Japans historie en refleksion af amerikansk politik.

Der er mange bolde i luften i denne nye fortolkning af det japanske samfund. Een af boldene hedder demokrati som det forstås i vestlig sammenhæng. Det er et spørgsmål om dette begreb overhovedet lader sig overføre på det japanske samfund, selv om det naturligvis på papiret har en demokratisk forfatning. Siden 2. Verdenskrig har konservative partier, med få måneders afbrydelse i 1947-48 siddet på regeringsmagten, og siden dets dannelse i 1955 har LDP (Liberal Democratic Party) dannet regering. Det er således i høj grad tale om »konsensus« politik, men hele den japanske politiske kultur er væsensforskellig fra den vestlige.³⁹

En anden bold hedder arbejdsmarkedsharmoni: den angivelige samdrægtighed mellem arbejde og kapital i det japanske samfund, i markant modsætning til den traditionelle klassekampsteori, der har præget den vestlige arbejderbevægelses tradition. Den japanske fagforeningsstruktur er vertikal, ikke horisontal som den vestlige, og solidariteten ligger således hos firmaet, ikke hos ligestillede fagfæller i den samlede industri. Spørgsmålet er så, om ikke denne harmoni er et produkt af en historisk udvikling, et produkt af en konsekvent politisk undertrykkelse i førkrigsårene, specielle omstændigheder i efterkrigsårene og et fortsat økonomisk

³⁸ For en kritisk diskussion se Bernard Eccleston: *State and Society in Post-War Japan*. Polity Press 1989, s.6-8. – Eccleston er englænder, og det er iøvrigt karakteristisk, at europæiske og australske forskere forholder sig langt mere kritisk til efterkrigstidens japanske samfundsudvikling end deres amerikanske kolleger. Se f.eks. også J. A. A. Stockwin: *Japan. Divided Politics in a Growth Economy*, W.W.Norton & Co. 1982; Gavan McCormack & Yoshio Sugimoto (eds.): *Democracy in Contemporary Japan*. M. E. Sharpe, Inc. 1986; og Yoshio Sugimoto and Ross E. Mauer (eds.): *Constructs for Understanding Japan*. Kegan Paul International 1989.

³⁹ En god introduktion til det japanske politiske system er Hans H. Baerwald: *Party Politics in Japan*. Allen & Unwin 1986. En fremragende analyse af systemet i praksis er Gerald L. Curtis: *Election Campaigning Japanese Style*. Columbia University Press 1971, paper Kodansha Int. 1983; se også Curtis' nyeste bog: *The Japanese Way of Politics*. Columbia University Press 1988.

boom siden 2. Verdenskrig, langt mere end en kulturspecifik foreteelse.⁴⁰ Ligesom den politiske passivitet i det japanske samfund på samme måde har sin rod i *politisk kontrol over kulturen og ikke omvendt?*

I denne seneste »Learning from Japan«-litteratur ser vi altså Japan afbildet som prototypen på det post-industrielle samfund, men jo dermed også som det kommende post-moderne samfund, hvor det post-moderne bliver identisk med det præ-moderne: det kollektivistiske, apolitiske, hierarkiske samfund, hvor enhver kender sin plads og arbejder for det fælles bedste, og Den Store Franske Revolution alligevel viste sig at være forgæves. Er det det, vi vil?

Wolferens argumentation rammer imidlertid bredere og dybere end blot den amerikanske »Learning from Japan«-litteratur, den går til roden af den japanske selvforståelse, en selvforståelse, der – som Wolferen påpeger – er overtaget af mange vestlige forskere. Og hvad er så denne selvforståelse? Det er opfattelsen af Japan som noget unikt, noget enestående og aldrig set før. Og det er jo rigtigt, for så vidt som *alle* samfund er produkter af en historisk udvikling og underlagt en lang række specifikke faktorer betinget af bl.a. tid og geografisk rum. I den forstand er vi alle unikke, og i den forbindelse er det interessant, at netop den amerikanske historieskrivning har påberåbt sig »the Uniqueness of the American Experience«. Det findes der en stor og omfangsrig litteratur om.⁴¹ Men hvori består så det unikke? Ja, det består i en *anderledes* udvikling end den europæiske. Det gælder såvel Japan som USA: målestokken er Europa. I stedet for at spørge, hvad er det unikke og kulturspecifikke ved Japan? og dermed bevæge sig ind i cirkelslutningernes interessante univers, burde man i stedet spørge, hvor er den fundamentale *forskel* til vor egen kultur, hvornår opstår den, og hvilke historiske faktorer skyldes den?

⁴⁰ De seneste og mest dybtgående analyser af den japanske arbejderbevægelses udvikling er Sheldon Garon: *The State and Labor in Modern Japan*. University of California Press 1987; og Andrew Gordon: *The Evolution of Labor Relations in Japan. Heavy Industry, 1853-1955*. Harvard East Asian Monographs 117, 1985.

⁴¹ En klassiker i denne sammenhæng er Louis Harz: *The Liberal Tradition in America. An Interpretation of American Political Thought Since the Revolution*. New York 1955. – Harz ser det som noget afgørende, at det amerikanske samfund i modsætning til de europæiske ikke er opstået på en feudal samfundsstrukturs grund: Amerika har, som allerede Tocqueville så det, aldrig haft nødig at gennemløbe en demokratisk revolution, amerikanerne har aldrig været stillet over for den opgave at bygge et nyt samfund på ruinerne af et gammelt: De er »born equal«. – Sat på spidsen er det unikke ved det amerikanske samfund altså, at det altid har været demokratisk, mens det unikke ved det japanske er, at det altid har været feudalt. Fælles for dem begge er imidlertid, at ingen af de to har udviklet slagkraftige socialistiske/socialdemokratiske partier. Eller med andre ord: det unikke er, at de ikke har gennemløbet den europæiske udvikling, dvs. i virkeligheden er det altså den europæiske udvikling, der er unik!

I løbet af 1500-tallet fik Japan for første gang direkte kontakt med den europæiske kultur, men fra o. 1630 til 1853 var Japan ved en bevidst politisk beslutning totalt isoleret fra omverdenen. Det var netop de århundreder, hvor det moderne Europa blev til: udmøntningen af Renaissancens genopdagelse af individet i form af såvel den borgerligt/demokratiske som den industrielle revolution. I disse for Europa så formative år, var Japan bevidst fastlåst i en feudal samfundsstruktur, et skarpt klassesdelt hierarkisk opbygget samfund, hvor mennesket var defineret ikke som individ, men ved sin placering i hierarkiet.⁴²

Da Japan i midten af 1800-tallet igen åbnede sig for vestlig indflydelse, fandt der en politisk magtomvæltning sted (Meiji-restaurationen 1868), men også de nye magthavere kunne, som følge af Japans relative geografiske isolation, udøve »political control over culture«: De kunne frit vælge af det europæiske kulturarsenal, og de valgte den industrielle revolution, men ikke den borgerligt/demokratiske. Syv års amerikansk besættelse kunne ikke ændre væsentligt på en menneske- og samfundsopfattelse, der havde århundreders indoktrinering bag sig.

⁴² Richard Storry, der til sin død i 1982 var engelsk japanologis ubestridte nestor, har i sin bog: *A History of Modern Japan*. Penguin Books 1960, fremhævet dette afgørende resultat af den japanske isolation under Togugawa Shogunatet (1603-1868). En anden engelsk historiker, Janet E. Hunter, har i sit netop udkomne oversigtsværk: *The Emergence of Modern Japan*. Longman 1989, understreget det bevidste i Meiji-magthavernes politik: »In the years after 1868 the new regime attempted to manipulate selected facets of Tokugawa society to impose a uniform social structure and morality which could then be trumpeted as »traditional«« (s.66).